

קידום מעמד המדריך בכפרי הנוער והפנימיות בישראל

מוגש לדיון ב"וועדת מדיניות" של "הפורום הציבורי – כפרי הנוער והפנימיות בישראל"

מגישים: ד"ר חזי אהרוני ומר צביקה הויזליך, עמותת אפשר"

22 ליולי, 2018

הקדמה

דיון ציבורי במעמדו, בתנאי העסקתו ובקידומו המקצועי של המדריך החינוכי בכפרי הנוער והפנימיות בישראל נמשך זה למעלה מ-30 שנה. פתרונות להכשרתו, לשיפור מעמדו ותנאי העסקתו ידועים לרוב וזכו לפרסום רב בדיונים ובדוחות של וועדות הכנסת השונות ובדוחות וועדות ציבוריות (הוועדה לזכויות הילד, 2017א; כנס הנגב לשלום הילד, 2016). גרופר (2017) פרסם נייר עמדה ברור בנושא המשקף את דעת הפורום הציבורי. בשנת 2017 עלה שוב לדיון בחסות הפורום הציבורי נושא "המדריך בפנימייה" ברשות יו"ר "הוועדה לזכויות הילד" ח"כ יפעת שאשא ביטון שסיכמה את הדיון באמרה ש"תפקיד מדריך הפנימייה כיום הינו נטול מעמד ועלינו להגדיר מעמד למדריך הפנימיות". היא הוסיפה: "אני מציעה שתשבו צוותים של משרד החינוך ומשרד הרווחה ותבנו את דמות המדריך ואת מערך כח האדם וההכשרות הדרוש בפנימיות, ואת התקציב הדרוש. תגיעו עם המסקנות בפתיחת המושב הבא וננסה לקדם את המתווה, עם תכנית כזו יהיה בסיס לבקשת התקציב. המצב בו שמי שמקבל את הילדים שלנו בשטח לא מחזיק בכלים בסיסיים לא יכול להמשיך" (הוועדה לזכויות הילד, מאי 16, 2017ב).

בפורומים אלה הופיעו נציגי משרדי הרווחה והחינוך וכן נציגי ארגונים ועמותות שילדי הפנימייה בראש מעיינם ושהוזמנו על ידי השדולה למען ילדי הפנימיות וכפרי הנוער שבחסות הפורום. אם כן, נשאלת השאלה מדוע אין הדברים משתנים זה למעלה מ-30 שנה? הרי כולנו מאמינים בטובתו ובזכותו של הילד לטיפול וחינוך שוויוני – ואת טובתו, זכותו וחינוכו ניתן לשפר בעזרת תמיכה וקידום המדריך שעדויות אנשי מקצוע, דוחות ומחקרים מתייחסים אליו כאל הדמות המרכזית והמשפיעה ביותר על הילד בחיי הפנימייה (אלנבוגן-פרנקוביץ', נבות, רוניקוביסקי, גרסימנקו ואייזיק, 2018; טל, 2010; פליישמן, 1999). הדבר בוטא בהזדמנויות שונות על ידי מחנכים ומטפלים ואף על ידי ילדי הפנימייה עצמם בעקבות תנאי העסקה קשים, אי-היציבות והתחלופה הגדולה הקיימת בהעסקת מדריכים בפנימיות ובכפרי הנוער. דווקא ילדים אלה הסובלים מקשיים מורכבים והזקוקים ביותר לחום, ליציבות, לאהבה ולהגנה, הם הנפגעים ביותר ומאבדים את ביטחונם במבוגרים.

זכויות הילד במסגרת החוץ-ביתית

זכויותיו המוגנות של הילד במסגרת החוץ-ביתית מוכרות על ידי מדינת ישראל כמי שחתומה על "האמנה הבינלאומית לזכויות הילד" (קדמן, אהרוני וקושר, 2011). באמנה לזכויות הילד נקבע כי: "המדינות החברות יבטיחו כי מוסדות ושירותים האחראיים לטיפול או הגנה על ילדים, וכיוצא באלה מיתקנים, יעמדו בתקנים הנקבעים בידי הרשויות המוסמכות, בפרט בתחום הבטיחות, הבריאות, מספר עובדיהם וכשירותם, והפיקוח הנאות" (האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד, סעיף 3/3).

הגדרות ומספרים על פנימיות וכפרי נוער בישראל

פנימייה – מסגרת חוץ-ביתית כגון: בתי ספר מקצועיים וימיים, ישיבות ואולפנות, כפר נוער חקלאי או חינוכי, פנימייה חינוכית, טיפולית או שיקומית המכוונים לספק חינוך, טיפול, שיקום או הגנה לילדים ובני נוער, כולל אלה במצבי סיכון ואחרים על מנת להגן ו/או לחולל שינוי חיובי בחינוכם, בהתפתחותם ובהתנהגותם במטרה להשיבם ולשלבם בקהילה בהצלחה (אהרוני, 2018).

פנימייה טיפולית (Therapeutic Residential Care) - "סביבת חיים מובנית ורב-ממדית שתכליתיה לקדם או להעניק טיפול, חינוך, חברות והגנה לילדים ונוער עם צרכים מיוחדים בתחום בריאות הנפש או עם צרכים התנהגותיים. הטיפול בפנימייה יעשה בשותפות עם המשפחות ובשיתוף פעולה עם מגוון רחב של גורמים מקצועיים פורמליים ובלתי-פורמליים" (Whittaker et al., 2016).

בארץ מצויות כ- 230 פנימיות המפוקחות על ידי המניהל לחינוך התיישבותי פנימייתי ועליית הנוער שבמשרד החינוך שבהם מתחנכים כ- 22,000 חניכים ושעליהם מופקדים כ- 900 מדריכים. כ- 121 פנימיות מפוקחות על ידי משרד הרווחה שבמסגרתם שוהים כ- 7,000 ילדים ובני נוער ושעליהם מופקדים כ- 1000 מדריכים. מכאן שמספר המדריכים המשולב במסגרות החוץ-ביתיות מגיע לכ- 1900 ושעליהם אמור לעסוק דיון זה בפורום.

הגדרת מדריך חינוכי-חברתי – עובד חינוכי בפנימייה המשלב בעבודתו עקרונות מתחומי החינוך והטיפול עם ילדים ובני נוער במצבי סיכון במסגרות חוץ-ביתיות.

לשם דיון בוועדת מדיניות במעמד המדריך בפנימייה ובכפרי הנוער ניתן לעמוד על שלושה מצבים :

1. **תיאור מצב ומעמד הנוכחי של המדריכים המועסקים בכפרי הנוער והפנימיות בישראל** – מצב זה ידוע לכל שבו שבים וכותבים, חוקרים ודנים זה כבר למעלה מ- 30 שנה בוועדות ובפורומים ממשלתיים וציבוריים ובאקדמיה - ושנותר ללא שינוי משמעותי. מכאן שאין זה רצוי או יעיל לתאר ולדון באופן מעמיק במה שכבר נדון רבות וידוע לכל.
2. **הצעות, פתרונות ודעות לשיפור או שימור המצב הנוכחי** - בוועדות ובדיונים רבים עלו שתי דעות מרכזיות לפתרון מעמד המדריך בפנימייה, האחת הגורסת שיש לספק למדריכים מעמד פרופסיונלי מוכר ומתוגמל בהתאם לקושי ומורכבות העיסוק, וכל המשתמע מכך, וכל זה בעזרת חקיקה מתאימה. הגישה השנייה גורסת שעבודת המדריך המורכבת והלוחצת מאוד צריכה לשאת אופי זמני וגם תנאי הקבלה וההעסקה יהיו בהתאם. תחלופה גדולה וגיוס מדריכים חדשים לכן היא בלתי נמנעת וחלק מתהליך זה. בדיון זה מגישי דו"ח זה ואחרים אינם מצדדים בעמדה שנייה זו וגורסים שיש להפוך את מקצוע ההדרכה בפנימייה לפרופסיה וכל המשתמע מכך (גרופר, 2017). גם כאן אין הדבר יעיל או מועיל לדון ולהעמיק במצב זה שרבות דנו בו ונכתב אודותיו.
3. **איך ליישם ולפעול באמצעים יצירתיים וחקיקה כדי להביא את הפתרונות ליישום** – נושא זה אמור להיות מוקד הדיון בוועדת המדיניות ובעיקר לפתח חשיבה אסטרטגית נבונה על איך להביא את הגורמים המעורבים מהרווחה והמינהל לשבת יחדיו ולהכין תכנית ארצית כוללת. תכנית שכזאת תוכל להיות מקודמת באמצעים מנהליים ו/או באמצעות חקיקה.

הצעות לקידום ולשיפור מעמד המדריך

מה ניתן אם כן לעשות לשיפור מעמד ותנאי העסקתם? האם קיימת נוסחה שווה למדרכי הפנימיות במסגרת החינוכית והטיפולית? איזה סוג הכשרה נדרש? איך נשלב את כל המדריכים העובדים כרגע במסגרות השונות בתכנית ההכשרה האקדמית החדשה, ומה תהיינה דרגות ההכשרה והקידום? איך נהפוך את המקצוע לפרופסיה וכיצד ניצור מוטיבציה למקצוע המדריך?

הצעות לקידום מעמד המדריך בפנימייה
<ul style="list-style-type: none"> • לדרוש תנאים שווים לכל המדריכים בכל המסגרות והבעלויות. • לעודד התאגדות עובדים ארצית של המדריכים בכל המסגרות. • להפוך את עבודת המדריך לפרופסיה ומקצוע מוכר המתוגמל כראוי בדומה לעובדי הוראה. • לדרוש תעודת כניסה למדריכים חדשים הנכנסים למערכת, כגון תואר ראשון בחינוך עם התמחות בחינוך פנימייתי. • לספק מלגות לסטודנטים כדי לעודד אותם ללמוד לתואר ראשון בחינוך עם התמחות בחינוך פנימייתי. • לעודד קידום בתוך המערכת למי שלהם תעודות, קיבלו הכשרה מתאימה וצברו ניסיון בעבודה ונמצאו מתאימים. • להביא את כל הגורמים האחראים במשרדי החינוך, הרווחה, האוצר, הפורום הציבורי, עמותת ילדים בסיכוי, עמותת אפשר, וגופים נוספים לשבת יחדיו ולהכין תכנית שתכלול הצעות להכשרה, ליווי והשתלמויות, תנאי שכר, הצעות לקידום ועלויות אפשריות כדי להביא זאת לדיון בוועדות ובפני הכנסת ולקדם את הדברים באמצעות חקיקה.

סיכום

לאחר דיונים רבים ואינטנסיביים בכנסת ובפורומים ציבוריים, זוחות ציבוריים ואקדמיים שנכתבו בשנים האחרונות בנושא מעמדו של המדריך בפנימייה ובכפרי הנוער, יש לנצל מומנטום זה. הזמן בשל ומתאים לפרוץ את תקרת הזכוכית ולפלוס דרך לשנות את המצב לטובת המדריכים ולטובת ילדי הפנימייה עצמם המשוועים לדמות מדריך בעל הכשרה ומיומנויות מתאימות לעבודה המתגרת בפנימייה. ילדי הפנימייה זקוקים ליציבות, לרצף חינוכי-טיפולי ומדריך בוגר, יציב ומרוצה מתפקידו ותנאי העסקתו המקרין זאת אל חניכיו להתפתחותם ולהצלחתם בחיי הפנימייה ולאחריה. באופן טבעי, הפורום שלנו הוא הגוף המתאים ביותר להתמודד ולקדם את מעמדו של המדריך בכפרי הנוער והפנימיות המפוקחים על ידי המינהל שבמשרד החינוך ומשרד הרווחה. על הפורום ליטול על עצמו את קידום מעמד המדריך בפנימייה כפרויקט הדגל בשנים הקרובות ולהתמקד בו עד למיצוי הנושא במלואו. שינוי במעמד המדריך יהיה הישג משמעותי ביותר עבור הפורום הציבורי לטובת ילדי הפנימייה ולטובת מי שמגנים עליהם ומחנכים אותם, ולטובת כלל אזרחי המדינה.

כאשר שואלים בפורומים שונים בכירים ממשרד הרווחה והחינוך על אודות מעמדו ותנאי העסקתם הנוכחים המתגרים של המדריכים בפנימייה ובכפרי הנוער, התשובה שבדרך כלל מקבלים היא "אנו פועלים על פי חוק" – לכן אנו כפורום ציבורי ושותפינו נוכל לשנות מצב זה רק על ידי חוק.

כעם יהודי בעל ערכים ועקרונות וכחברה אכפתית, אנו לא מאחלים לאף ילד שיוציאוהו מביתו לפנימייה או לכפר נוער אבל אם כבר מוציאים אותו בשל הנסיבות החמורות והסכנה בסביבתו שלא יוכל חלילה להתפתח כמצופה ולממש את זכויות האזרח שלו בהתאם לאמנה לזכויות הילד, המדינה שהוציאה ילדים אלה מביתם וממשפחתם יש לה אחריות מוסרית כבדה לדאוג לחינוכם ולרווחתם של ילדי הפנימייה. אחריותה מתחילה בזה שהילדים יקבלו את המדריכים הטובים ביותר שיגויסו, יוכשרו ויוקדמו בתנאים הטובים ביותר המאפשרים זאת. לא יתכן שאנשים העוסקים בכל תחום שירות במדינה כגון חשמלאים, טכנאים או נהגים מוטלת עליהם חובת הכשרה ורישוי, ומדריכים שעוסקים בנשמתם של ילדים הכי פגיעים וחלשים בחברה שלנו, אין נדרשת מהם כל הכשרה או רישוי פורמלי לעבוד עם ילדים ונוער במצבי סיכון וגם משכורתם זעומה.

מקורות:

אהרוני, ח. (2018). נייר עמדה: העובד החינוכי-סוציאלי (המדריך) בפנימייה ובכפרי הנוער בישראל. ירושלים: עמותת "אפשר".

אלנבוגן-פרנקוביץ, ש., נבות, מ., רוניקובסקי, א., גרסימנקו, ד. בן רבי ואייזיק, ע. (2018). מדריכי פנימיות לילדים בסיכון: ירושלים: מרכז ... מיירס-ג'וינט-ברוקדייל. נדלה ב- 10.6.2018 מתוך אתר מיירס-ג'וינט-ברוקדייל.

<https://brookdale.jdc.org.il/projects/residential-school-counselors/>

גרופר, ע. (2017). מסמך עמדה בנושא הכשרת כח אדם במערכת החינוך הפנימייתי בישראל - מוגש לפורום הציבורי - כפרי הנוער והפנימיות בישראל. נדלה ב- 12.9.2017 מתוך אתר הפורום הציבורי – כפרי הנוער והפנימיות בישראל.

<https://www.fkn.org.il/webfiles/fck/grooper.pdf>

הוועדה לזכויות הילד. (2014). פרוטוקול מס' 45 משיבת הוועדה לזכויות הילד: הגדרת תפקיד המדריך במסגרת החוץ ביתית. ירושלים: הכנסת. נדלה מתוך אתר הכנסת ב- 12.9.2017 <https://www.knesset.gov.il/protocols/data/rtf/yeled/2014-07-15-01.rtf>

הוועדה לזכויות הילד (2017א). הכשרת מדריכים המועסקים בפנימיות של משרד הרווחה והשירותים החברתיים ומשרד החינוך. נדלה מתוך אתר הכנסת ב- 12.9.2018
<https://committees-next.okneset.org/meetings/2/0/2016381.html>

הוועדה לזכויות הילד (2017ב). מדריכי הפנימיות. נדלה מתוך אתר הכנסת בתאריך 12.9.2017
<http://main.kneset.gov.il/Activity/committees/Children/News/Pages/1652017.aspx>

טל, ר. (2010). הערכת פעילות פנימיות יום במינהל ההתיישבותי: דוח מסכם. משרד החינוך, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך.

פליישמן, ר., ברנע, נ., דולב, ט., בן זימרה, צ. והויזליך, צ. (1999). סקר פנימיות בשירות לילד ולנוער ומערכת הפיקוח עליהם. ירושלים: גוינט - מכון ברוקדייל.

קדמן, י., אהרוני, ח. וקושר, ח. (2011). זכויות ילדים ונוער בישראל. בתוך ח. אהרוני (עורך), **עבודה חינוכית-סוציאלית בישראל** (עמ' 113-185). רחובות: עמותת אפשר ואדוואנס הוצאה לאור.

Whittaker, K. et al. (2016). Therapeutic residential care for children and youth: A consensus statement of the international work group on therapeutic residential care. *Residential Treatment for Children & Youth, 33*, 2, 89-106.